

Stjepan Sršan

Državni arhiv u Osijeku, Osijek

UDK 54-05 Ružička, L.

373(497.543 Osijek)(091):929 Ružička, L.

Primljeno 2006. godine

Pregledni članak

NOBELOVAC LAVOSLAV LEOPOLD RUŽIČKA (1887.-1976.) I NJEGOVO OSJEČKO ŠKOLSKO OKRUŽENJE 1894.-1906. GODINE

U radu se ocrtavaju političke, gospodarske i prosvjetno-kulturne prilike za vrijeme života i školovanja Lavoslava Leopolda Ružičke krajem 19. i početkom 20. stoljeća. Lavoslav Leopold Ružička završio je u Osijeku 4 razreda pučke škole i 8 razreda klasične gimnazije. Zanimljiv je uvid u osječko školsko okruženje i okolnosti u kojima se formirao budući svjetski znanstvenik, dobitnik Nobelove nagrade 1939. godine.

Ključne riječi: Ružička, Lavoslav, školovanje, Osijek.

Godine 2006. navršava se 30 godina od smrti, a godine 2007. - 120 godina od rođenja svjetski poznatog znanstvenika, nobelovca, Hrvata, Lavoslava Leopolda Ružičke. Tim povodom je Družba «Braća Hrvatskog znanja», Zmajski stol u Osijeku, pokrenula inicijativu da se ispred današnje Prirodoslovno-matematičke gimnazije, s južne strane, u osječkoj Tvrdi, podigne zaslužnim velikanima, učenicima osječkih gimnazija, Đakovačkom i Srijemskom biskupu, rođenom Osječaninu, Josipu Jurju Strossmayeru, zatim nobelovcu Lavoslavu Leopoldu Ružički i nobelovcu Vladimiru Prelogu, rondel velikana s njihovim bistama. Na taj način će za sada tri najpoznatija učenika osječkih gimnazija predstavljati Osijek, dok im se ne pridruže i drugi najzaslužniji osječki velikani.

U ovom prikazu ćemo se podsjetiti prvenstveno na osječko pučkoškolsko i gimnazijsko okruženje od 1894. do 1906. godine u kojem je mladi Ružička provodio svoje dane i stekao temelje za daljnje studiranje i znanstveni rad. Može se reći da je u većine mladih ljudi za njihov daljnji razvoj i usmjerenje bila, uz obitelj, presudna školska sredina u mladim danima, dakle učitelji, profesori, školski vršnjaci kao i sam grad. U ko-

likoj je mjeri takva sredina utjecala na Ružičku teško je točno odrediti, ali je neosporno ostavila duboke i neizbrisive tragove u njegovom daljnjem životu i radu.¹

Roditelji našega nobelovca Stjepan Ružička, bačvar, kasnije veletrgovac i supruga Amalija rođ. Sever stanovali su u Novom Vukovaru, Strossmayerova 37. Imali su sina Franju koji se rodio 16. rujna 1886. u Vukovaru, ali je već umro 26. rujna iste godine i pokopan na rkt. groblju u Novom Vukovaru. Nakon njega rodio se naš nobelovac **Leopold Stjepan** 13. rujna 1887. u Novom Vukovaru, a kršten je u župnoj crkvi u Vukovaru 15. rujna iste godine. Kum je bio Karlo Schmidt, gostioničar, a krstio ga je franjevac, župni pomoćnik, Gerardo Edinger.² Nakon Leopolda Stjepana rodio se Stjepan 20. lipnja 1889. godine u Vukovaru, kasniji doktor. Otac Stjepan je umro od kapi 19. studenog 1891. u Vukovaru, dakle kad je mali Leopold Stjepan imao 4 godine, i pokopan je u Vukovaru. Nakon toga se udovica majka preselila s djecom u Osijek kod rođakinja Katarine i Eme Prukner u Gundulićevu 13. Udovica Amalija je 16. svibnja 1894. godine prenijela kosti pokojnog supruga Stjepana u Osijek na Gornjogradsko groblje.

Došavši iz lijepog Vukovara na Dunavu u lijepi i veliki grad Osijek na Dravi, Leopold Stjepan je stjecao nova iskustva i nove prijatelje, te nakon nekoliko godina i nova znanja u školi i kroz druženje sa svojim školskim vršnjacima te učiteljima. U svim školskim dokumentima od 1. razreda pučke škole pa do velike mature navodi se za Leopolda Stjepana samo ime Lavoslav, dok se drugo ime Stjepan iz očitih razloga nije koristilo jer je imao mlađeg brata Stjepana, a krsno ime Leopod se nije koristilo u novoj sredini, već hrvatski naziv **Lavoslav**.³ Istom poslije odlaska u inozemstvo opet je počeo koristiti i ime Leopold. Stoga je sasvim razumljivo da ga se naziva Lavoslav Leopold Ružička.

Kakav je bio Osijek u Ružičkino vrijeme, tj. krajem 19. i početkom 20. st., neka nam ukratko pokaže sljedeći prikaz. Godine 1891., kad je Ružička doselio u Osijek, grad je već prebrodio gospodarsku krizu nastalu 70-ih godina 19. stoljeća u Austro-Ugarskoj Monarhiji, te je bio u jačem demografskom, gospodarskom i kulturnom razvoju. Broj stanovnika grada Osijeka 1900. godine bez prigradskih naselja bio je 26.769.⁴ Ovdje treba reći da se u Austro-Ugarskoj Monarhiji u 19. i početkom 20. st. nije službeno popisivala narodnost stanovništva, već samo vjerska pripadnost. Istom 1880. godine uvodi se i rubrika «materinski jezik», koja dakako ne odgovara u cijelosti pojmu narodnosti. Tako je Osijek prema službenom popisu pučanstva 1880. godine imao 32,02% stanovnika koji su se izjasnili da govore hrvatskim jezikom, a njemačkim jezikom čak 49,28%, dok 1890. hrvatskim jezikom govori samo 27,89%, a njemačkim jezikom čak 53,88%, no već 1900. povećao se broj govornika na hrvatskom jeziku na

¹ Rativoj Seiwerth, *Naši dobitnici Nobelove nagrade za kemiju Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog*, Hrvatski znanstveni zbornik, Zagreb 1993, tečaj 2, broj 1, str. 107.

² Državni arhiv u Osijeku, dalje: DAOS 500 Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga krštenih Vukovar 1878.-1890., str. 298, br. 205

³ HR DAOS 189 Gornjogradska pučka škola u Osijeku, knjiga 40

⁴ *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.

28,06%, a na njemačkom 52,30%, da bi se govorna slika mijenjala (ili barem u službenim popisima) 1910., i to hrvatski na 39,18%, a njemački 37,81%. Ostali jezici koji su bili zastupljeni u Osijeku su mađarski – oko 6,5%, srpski oko 9%, češki oko 1%, te ostali jezici oko 2%.⁵

Ovdje nije uračunata vojska kojoj je u Osijeku krajem 19. st. pripadalo oko 3.000 osoba, uglavnom katoličke vjeroispovijesti. Prema tome, po sastavu stanovništva, zemljopisnom položaju i kulturnoj tradiciji, Osijek je izrazito pripadao zapadnoeuropskom kulturnom krugu. Stoga su i stilovi umjetničkih djela u Osijeku poput baroka, historicizma, secesije i drugih slogova izraz i dio tog zapadnoeuropskog kulturnog ozračja.

Glavno zanimanje stanovnika Osijeka krajem 19. stoljeća bilo je obrt i industrija s 40%, trgovina i novčarstvo 10%, poljodjelstvo koje je u opadanju oko 10%, promet 7%, javne službe 7,6%, nadničari i posluga 8%, kućna služinčad 8,5%, umirovljenici 6,5%.⁶ Preživjeli stari cehovi bili su zabranjeni 1872. godine te su osnovane obrtničke zadruge, ali ni one nisu bile ekonomične. Stoga je krajem 19. st. obrtnicima dana sloboda obrta uz dužnost polaganja ispita i registracije, pa su oni razvili veću privatnu poduzetnost. O razini osječkih obrtnika i proizvoda govore brojni nastupi i priznanja na raznim međunarodnim sajmovima i priredbama. Taj poduzetnički privatni i dioničarski polet u gospodarstvu omogućavao je nove graditeljske, kulturne i umjetničke zahvate u Osijeku.⁷

Krajem 19. stoljeća djelovalo je u Osijeku više novčarskih zavoda koji su poslovali s novcem. Uz sve prisutniju osječku industriju (šibicara, pivovara, kožara, industrija strojeva, stakla, drvna, tekstilna, prehrambena industrija, i druge) te nove željezničke pruge, Osijek se krajem 19. st. probudio iz gotovo 50-godišnje gospodarske stagnacije. Broj obrtnika je 1890. godine porastao na 1.060 i to po granama: odjevni obrti 445 (42%), prehrambeni 132 (12,4%), ugostiteljski 131 (12,4%), metalski 103 (9,7%), građevinski 89 (8,4%), drveni 68 (6,4%) i ostali 92 (8,7%).⁸

Na čelu grada Osijeka krajem 19. i početkom 20. stoljeća nalazila su se dva gradonačelnika, i to Antun Rotter (1892. – 1895.) i Konstantin Graff (1895. – 1913.), zastupnici starog reda, rada, poštenja, morala i građanskog društva. No to nije smetalo da baš ti ljudi i gradski zastupnici, čuvari reda i uprave, prihvate nova umjetnička i kulturna dostignuća, dakle novi likovni, graditeljski i umjetnički stil. Da malo osvijetlimo i konkretiziramo taj razvoj Osijeka i tu prividnu disonancu koja daje opći harmoničan dojam krajem 19. i početkom 20. stoljeća, spomenut ćemo neke značajnije investicije i poduzetništva.⁹

Godine 1892. izvršena je kolaudacija radova na zgradi realne škole (danas gimnazija u ulici K. Firingera, koju će kasnije pohađati Vladimir Prelog) čiji su radovi stajali

⁵ Dr. sc. Agneza Szabo, *Socijalni sastav stanovništva*, Od turskog do suvremenog Osijeka, Osijek, 1996., str. 158.

⁶ Dr. sc. Agneza Szabo, *Socijalni sastav stanovništva*, Od turskoga do..., nav. dj., str. 160.

⁷ Stjepan Sršan, *Tvrtke u istočnoj Hrvatskoj od sredine 19. do sredine 20. stoljeća*, Osijek, 1998.

⁸ Dr. Stjepan Sršan, *Povijest Osijeka*, Osijek, 1996., str. 73.

⁹ DAOS, Gradski zapisnici 1892.-1895.

oko 52.000 forinti (tadašnjih 17 godišnjih gradonačelnikovih plaća). Grad je završio gradnju gradske klaonice za 23.544 forinti. Tih godina počela je gradnja lijepih kuća na prostoru Generalatskog vrta, zatim početak dogovora oko gradnje domobranske, konjaničke i pionirske vojarne. Nadalje, počeo je popravak tornja na lijepoj baroknoj katoličkoj župnoj crkvi u Donjem gradu. Podnesena je molba, i o tome se raspravljalo u gradu, Dioničkog društva konjske željeznice u Osijeku za dobivanje koncesije za gradnju novog parnog tramvaja iz Osijeka preko Đakova do Vrpolja (tj. gradske željeznice). Osječka gradska uprava dala je više stipendija za svoje studente prava u Zagrebu i za gospodarsko-šumarsko učilište u Križevcima te tako stvarala potrebne stručnjake.

Značajniji poduhvati Gradskog poglavarstva 1893. godine, dakle u vrijeme boravka Ružičke u Osijeku, bili su gradnja ceste Osijek - Sarvaš - Bijelo Brdo - Dalj, zatim je gradski odbor prihvatio plan arhitekta Langenbergera iz Bonna za gradnju gornjogradske crkve u Osijeku. Na dnevnom redu je bila ponuda vlasnika da grad konačno kupi kazališnu zgradu i Kasino, ali to zastupnici nisu prihvatili zbog velikih godišnjih subvencija kazalištu. Gradski proračun je za 1893. godinu iznosio: prihod 325.610 for., rashod 371.845 for., dok se manjak pokrivao nametom na porez. Na dnevnom redu je bila gradnja vojarnice za koju je grad dao zemljište, a sredstva ministarstvo. Grad je doznačio dva jutra zemljišta za Rasadnik preko puta kod Kamenitog kipa. Prihvaćen je bio nacrt arhitekta Mavre Karla Hinträgera iz Beča za gradnju nove pučke škole u Gornjem gradu (Jägerova škola - danas Pedagoški fakultet), koju će pohađati i Ružička od II. razreda pučke škole, zatim gradnja topničke vojarne u Donjem gradu za 321.000 for. Spomenut ćemo još da je veslački klub "Drava" u Gornjem gradu dobio *plac* (zemljište) na obali, te da je dan otkaz ugovora poduzetniku za odvoz gradskog blata i smeća jer je bio krajnje nemaran. Tada je izvršena reklamacija za puknuto zvono u crkvi sv. Mihovila koje je grad dao saliti 1890. godine u Pečuhu. Godine 1893. osnovana je Učiteljska škola u Donjem gradu, čiji je prvi ravnatelj bio poznati pisac, povjesničar i javni djelatnik prof. Ivan Rabar, kasnije u gimnaziji Ružičkin ravnatelj.

Sljedeće, 1894. godine, od važnijih i većih gradskih poduhvata u Osijeku koje je inicirala gradska uprava spominjemo da je grad prihvatio ustrojenje Sudbenog stola u Osijeku, zatim je izvršena posveta kamena temeljca za novu župnu crkvu u Gornjem gradu, u koju je često dolazio i Ružička; obavljena je regulacija rijeke Drave; nadalje, grad je dao stari dudinjak kod tvrđavskog groblja svilarском poduzetniku na deset godina, samo da opet potakne razvoj svilarstva koje je u Osijeku počelo prije sto godina. Na dnevnom redu gradske uprave bio je i dalje problem kupovine ili gradnje kazališne zgrade; grad je rado dao dopuštenje da se uredi kupaonice na Dravi od Dravskog mosta do kraja Donjeg grada; uveden je u kazalište telefon čiji je vlasnik (telefona) bio grad, gradnja pučke škole u Gornjem gradu povjerena je putem natječaja tvrtki Prister i Deutsch za 387.000 for. ukupno, a za opkoparsku (pionirsku) vojarnu prihvaćen je projekt nadinženjera Adama Soukupa iz Košica.

Za vrijeme gradonačelnika Antuna Rottera u 1895. godini značajnije odluke osječke Gradske uprave i poslovi u gradu bili su: taracanje cesta od Gornjeg do Donjeg grada keramitnom opekam; odluka da će grad dati zemljište za pravoslavnu crkvu u Gornjem gradu na uglu Radićeve i Gundulićeve; otkrivanje ploče svjetskom violinistu,

Osječaninu Franji Krežmi koju je postavila akademska omladina u Osijeku, zatim zidanje mrtvačnice na groblju sv. Ane i drugo.

Glavni događaji u Osijeku 1895. godini bili su gradski izbori. Naime, 1895. godine donesen je novi Zakon o gradskim općinama, pa je Gradsko poglavarstvo u Osijeku raspisalo izbore za cijelo novo Gradsko zastupstvo. Izborne listine bile su izložene u Gradskoj vijećnici od 4. do 11. kolovoza 1895. godine.¹⁰

Još 1894. počela se rušiti, kako je već ranije rečeno, stara barokna crkva, a s gradnjom nove župne crkve sv. Petra i Pavla u Gornjem gradu u neogotičkom slogu počelo se 1895. godine. To je bio velik i središnji događaj za Osijek i okolicu sljedećih pet godina i kasnije. Kod rušenja stare crkve i kopanja novih, većih temelja iskopano je mnogo ljudskih kostiju, budući da je oko stare crkve nekada bilo prvo i najstarije osječko gornjogradsko groblje u 18. stoljeću. To je pobuđivalo u gradu veliko zanimanje, kao i sama gradnja crkve, koja je uvijek okupljala ne samo starije, nego osobito mlade znatiželjnike među kojima je zacijelo bio i mladi Ružička. Kao što znamo, veličanstvenu osječku crkvu svečano je blagoslovio osječki sin, đakovački biskup Josip J. Strossmayer 20. svibnja 1900. godine.

Osijek nije zaboravio ni kulturne te socijalne potrebe pa je tako, da samo spomenemo, 1895. godine načinjena zakladnica za slijepe i sakate, zatim za Osječko glazbeno društvo, kao i za siromašnu djecu. Te godine su potvrđena pravila Osječkog dobrotvornog društva "Humanitas" i tamburaškog društva "Vienac" u Osijeku; načinjeni su ugovori između grada Osijeka i DVD Gornji grad iz Osijeka o odvozu gradskog smeća; nadalje, načinjen je ugovor s 28. domobranskom pješadijskom pukovnijom za zemljište i gradnju Topničke vojarne, zatim ugovor o polijevanju cesta i ulica, ugovor s vrtlarom Stojanom Mandalčom Bugarinom, ugovor za izradu školskih klupa za novu školu u Jägerovoj ulici u kojima će sjediti i Ružička i mnogo drugih stvari. Te godine otvorena je Velika realna gimnazija, koju će pohađati Vladimir Prelog, i dovršena Pučka škola (danas Pedagoški fakultet) koju će pohađati Lavoslav Leopold Ružička.

Godine 1896. grad je sklopio ugovor s kazalištem za zgradu, počelo je asfaltiranje gradskih cesta i ulica, i drugo. Te godine osnovano je u Osijeku Kemijsko postrojenje tvrtke Lever-Schicht, danas Saponije, za koje su znali mladi učenici, budući nobelovci iz područja kemije.

Godine 1898. grad je izdao u zakup pravo ribolova, pravo dimnjačarine, zakup svoga zemljišta i uveo knjigu začasnih građana. Nadalje je iste, 1898. godine svečano otkriven spomenik Hrvatskom domobranu (Šokčevićeva pukovnija). U govoru kod otkrivanja gornjeg spomenika istaknuo je osječki gradonačelnik:

„Gradu je Osijeku osobita radost i čast, da je u njegovom području podignut ovaj spomenik, koji ovjekovječuje uzvišene čine u teškom boju palih sinova i junaka naše domaće pukovnije. Zahvaljujući se najusrdnije Vama, visokorodni pukovniče, kao i ostalom častničkom sboru u ime grada Osijeka za ovo odlikovanje, preuzimljem odgovobljeno ovaj liepi, od sina ove zemlje prekrasno izvedeni spomenik, kao zapis u brigu kraljevskog i slobodnog grada Osieka“.

¹⁰ Isto, Gradski zapisnici 1895.-1914.

Godine 1901. grad Osijek prodao je tvorničaru Ivanu Fiedleru iz Češke zemljište gdje će izgraditi veliku tvornicu lana pod nazivom «Lanara». Iste godine gradonačelnik Konstantin Graff je po drugi put jednoglasno izabran na pet godina za gradonačelnika Osijeka, iz čega vidimo njegov status u Osijeku.

Spomenut ćemo također da je slijedeće, 1902. godine, načinjen kupoprodajni ugovor između grada Osijeka te vojske i željeznice; izdano je gradsko lovište u zakup; načinjen je ugovor o kupovini zemljišta za “Union” paromlin i počeli su radovi oko bušenja arteških bunara zbog traženja i ispitivanja dubinske vode za novi gradski higijenski vodovod. Nadalje, načinjen je ugovor o kupovini zemljišta za mađarsku pučku školu na uglu Radićeve i Gundulićeve ulice, počelo se raditi na projektima za izgradnju gradske kanalizacije i filtera i drugo.

Za 1903. godinu navodimo da je načinjen ugovor s tvorničarima Povišilom i Kaiserom za izradu klupa u kazalištu; ugovor s Klizalačkim društvom o zakupu terena, kao i ugovor o gradnji Pionirske vojarne u Osijeku.

Godine 1904. gradska uprava je načinila Statut za plakatiranje u gradu, načinila je plan o proširenju Gornjeg grada te dala zemljište osječkoj Bolnici.

Godine 1905. počela je izgradnje jedne od najvećih tvornica u Osijeku, Šećerane, koja je zapošljavala velik broj Osječana, ali i dobro poslovala.

Zadnja godina Ružičkinog boravka u Osijeku kao završenog maturanta klasične gimnazije bila je 1906., kada je načinjen gradski projekt za gorski vodovod iz Orahovice do Osijeka o kojemu se godinama raspravljalo u gradu i o kojemu su često pisale novine. Te godine započela je s radom velika tvornica šećera u Osijeku, jedna od najvećih u Hrvatskoj.

Godine 1907. Konstantin Graff je velikom većinom po treći put izabran za gradonačelnika Osijeka. Istina, tada je već naš mladi Ružička otišao iz Osijeka na studij na Tehničku visoku školu u Karlsruhe. No s Osijekom je bio i dalje vezan zbog majke i rodbine, kao i kolega, te je često dolazio u grad gdje je završio pučku školu i gimnaziju. Ružička, kao siromašan, ali nadaren i marljiv mladić, završio je za 4 godine ne samo studij, nego je 1910. i doktorirao iz organske kemije. Nakon studija Ružička je sve više produbljivao svoj znanstveni interes, u prvom redu za svoju najveću ljubav iz mladosti, za kemiju, osobito od 1912. godine u Zürichu, Baselu i nekim drugim europskim znanstvenim središtima. Za svoje izvanredne rezultate dobio je 1939. godine Nobelovu nagradu. O ostalim Ružičkinim uspjesima i radovima na području znanosti, prvenstveno organske kemije, vidi navedeni rad uglednog znanstvenika Rativoja Seiwertha.¹¹

Ružičkini profesori i suučenici

Na jesen 1894. mali dječak Lavoslav Leopold Ružička krenuo je u I. razred Niže pučke škole u Gornjem gradu u Osijeku u Aninoj ulici (i danas postoji). Bio je kao i svako drugo dijete pun znatiželje, pomalo zaplašen i religiozan. Prvu godinu je išao u Nižu pučku školu u Aninoj ulici, a kada je 1895. godine završena nova i velika zgrada Pučke škole u Jägerovoj ulici, gdje mu je bilo i bliže jer je živio u Gundulićevoj ulici

¹¹ R. Seiwerth, nav. djelo.

br. 13, išao je u nju od II. razreda. Prvi razrednik mu je bio Matej Pavlović, a učiteljica Katica Hudetz, dok je vjeroučitelj bio Josip Mihelčić, a ravnatelj škole Škender Dončević. Bila su dva prva velika razreda, a Ružička je bio u I.b razredu gdje je, zbog nedovoljnog prostora, bilo čak 60 učenika (već se gradila nova, velika pučka škola u Jägerovoj ulici – danas Filozofski fakultet u Osijeku). Prvi razred je završio s ocjenama: ćudoređe pohvalno, polazak marljiv, vjeronauk vrlo dobar, čitanje vrlo dobro, stvarna obuka na temelju čitanja dobro, računstvo i geometrijsko oblikovanje vrlo dobro, slojd dobro, svjetovno i crkveno pjevanje dobro (inače, u pjevanju je uvijek imao nešto slabije ocjene), gimnastika vrlo dobro. Opći red napretka I. s odlikom.¹²

Ružička je u II. razred pošao u novu Pučku školu u Jägerovoj ulici, koja je imponirala svojom veličinom, ljepotom i suvremenošću školske zgrade, a bila mu je, kako je već rečeno, i bliže stanovanja (Gundulićeva 13). Učitelji su uglavnom bili isti kao i u I. razredu, osim novog vjeroučitelja Ante Schmidta. Ružička je imao slične ocjene kao i u I. razredu.

U III. razredu je imao slične ocjene kao i ranije te ga je završio I. redom s odlikom.

IV. razred je polazio u ljeto 1898. godine. Ocjene su bile: ćudoređe vrlo dobro, polazak škole vrlo marljivo; nauk vjere (čitanje slavenskog pisma) vrlo dobro; čitanje i razumijevanje s vježbama u govoru vrlo dobro, računstvo i geometrijsko oblikovanje vrlo dobro; krasopis vrlo dobro; risanje dobro; svjetovno i crkveno pjevanje dobro; njemački jezik vrlo dobro (dobro je znao njemački, jer je svaki drugi Osječanin govorio njemački); gimnastika vrlo dobro. Tada se dotadašnje školsko društvo značajno razilo, jer je došla gimnazija, a to znači mladići iz raznih krajeva Slavonije i šire, no bilo je i ranijih suučenika iz pučke škole.

Prema Glavnom imeniku Kralj. velike (klasične) gimnazije u Osijeku¹³ vidi se da je u I. razred u osječku gimnaziju u Tvrdi (na današnjem Trgu sv. Trojstva, današnja zgrada Ekonomske škole) bio upisan Lavoslav Leopold Ružička u I-b razred 1898./99. godine. Ravnatelj Klasične gimnazije je bio poznati kulturno-prosvjetni djelatnik Ivan Rabar kroz sve godine Ružičkinog gimnazijskog školovanja.¹⁴

U I-b gimnazijskom razredu Ružičkin razrednik je bio Feliks Barušić, poznati profesor. U razredu je bilo 42 učenika. Profesori na osječkoj klasičnoj gimnaziji krajem 19. i početkom 20. st., dakle u vrijeme školovanja Ružičke, bili su sve vrsni stručnjaci, znanstvenici i pedagozi. Za većinu njih dajemo u ovom prikazu najosnovnije biografske podatke uzete iz Matice i sposobnika gimnazije. Ružički su predavali u I. gimnazijskom razredu:

- nauk vjere rimokatoličke (budući da je Ružička bio katolik): dr. Ivo Kraljević, prof.;
- latinski i hrvatski jezik te krasopis: Vjekoslav Celestin, prof., poznati pisac, osobito iz muzeologije i povijesti;

¹² DAOS, Niža pučka škola u Osijeku Gornjem gradu, br. 189, Ispitna izvješća za šk. god. 1894.-1897., knjiga 40.

¹³ DAOS, Kr. velika gimnazija, br. fonda 157, knj. 54-61.

¹⁴ Ivan Rabar, *povjesničar, profesor i javni djelatnik (1851-1919)*, Zbornik radova znanstveno stručnog skupa, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, 2002.

- njemački jezik: A. Miškatović;
- zemljopis: Josip Purić;
- matematika i prirodopis: Feliks Barušić.

S Ružičkom (upisan pod br. 35) u I-b razredu klasične gimnazije u Osijeku bili su sljedeći suučenicci, kasnije mnogi poznati javni, kulturni i prosvjetni djelatnici: Franjo Altgeier iz Osijeka, Miroslav Ašperger iz Đakova, Božo Bošnjaković iz Mrzovića, Stjepan Brandt iz Osijeka, Josip Brizsky iz Lukafalu u Mađarskoj, Marko Crnjanović iz Sotina, Franjo Čizmarević iz Đakova, Đuro Drakulić iz Semeljaca, Šandor Enyedy iz Tomašova u Ugarskoj, Leonardo Fichtner iz Valpova, Josip Feiger iz Đakova, Fabijan Gjelatović iz Gorjana, Dragutin Gregurinčić iz Martonfa, Ugarska, Hinko Hakenberger iz Osijeka, Mijo Hasenauer iz Osijeka, Franjo Hoeger iz Gomboša, Ugarska, Adam Homan iz Osijeka, Ferdo Huterer iz Bešenova, Slavonija, Nikola Jordanić iz Bjelovara, Ilija Klemmer iz Vrbanje, Matija Kovačević iz Valpova, Julije Kranje iz Đakova, Dragutin Lončarić iz Valpova, Mijo Marušić iz Širokog Polja, Andrija Morić iz Đakova, Josip Möhler iz Jasenovca, Hugo Muck iz Osijeka, Ivan Müller iz Kis Kozara, Ugarska, Andrija Novak iz Osijeka, Mirko Ollrom iz Viljeva, Živko Pejaković iz Hrtkovaca, Slavonija, Dane Prezel iz Zlatara, Hrvatska, Petar Rubčić iz Rastoka kod Smiljana, Alberto

Ruszwurm iz Belišća, Adolf Schäffer iz Osijeka, Gabrijel Schmidt iz Đakova, Ivan Schwarz iz Đakova, Josip Speer iz Beremenda, Ugarska, Cvjetko Šestak iz Đakova, Edo Šuster iz Drenja, Emanuel Trišler iz Đakova, Mato Valentić iz Đakova, Dragutin Vuletić iz Siska i Lujo Zelenka iz Osijeka.

Iz gornjeg popisa gimnazijalaca I-b razreda vidimo tko su i odakle su bili Ružičkinci suučenicci. Većina njih će ostati usko povezana s Ružičkom do kraja gimnazijskog školovanja, a neki i kroz cijeli život, kao što to i danas biva.

U II-b razredu klasične gimnazije u Osijeku 1899./1900. godine, gdje se nalazio i Ružička, bilo je svega 38 učenika. Tada je razrednik bio prof. Vjekoslav Celestin. Ostali profesori su bili isti kao i u I-b razredu, osim što je za njemački jezik došao Đuro Szabo, za zemljopis i povijest Dragutin Martić, za mate-

Preslik iz Glavnog imenika ocjena L. Ružičke I-b razreda
 Klasične gimnazije u Osijeku, škol. god. 1899.

matiku Antun Hladnik, za krasopis Petar Valjavec, za pjevanje Ivan Žak, a za risanje Dimitrije Marković.

Ružičkini (upisan pod br. 31) suučenicu su u II-b razredu bili: Franjo Altaier (rođen u Osijeku), Vjekoslav Bahorić (rođ. u Zagrebu), Žarko Banjanin (Zemun), Vladimir Belajčić (Osijek), Aleksandar Božić (Zemun), Josip Brisky (Lukafa, Ugarska), Marko Crnjaković (Sotin), Đuro Drakulić (Semeljci), Rikard Frank (Osijek), Josip Geiger (Đakovo), Mijo Hasenauer (Osijek), Adam Homan (Osijek), Ferdo Huterer (Bešenovo, Slavonija), Feodor Ilić (Bjelovar), Zlatko Kenfelj (Đurđevac), Makso Kohn (Osijek), Dragutin Lončarić (Valpovo), Svetislav Lužinski (Pakrac), Kurt Alan Mejer (Mikleuš), Iso Mišković (Lipova, Ugarska), Andrija Morić (Đakovo), Stojan Muačević (Osijek), Makso Njemirovsky (Salagubovska, Rusija), Andrija Novak (Osijek), Živko Pejaković (Hrtkovci), Miloš Popović (Herczeg-Suljos, Ugarska), Milenko Radotić (Bobota), Petar Rupčić (Smiljan, Hrvatska), Albert Ruswurm (Belišće), Milan Ruvarac (Karlovac, Hrvatska), Rudolf Sabljak (Koprivnica), Slavko Subotić (Boljevci, Slavonija), Slavko Šuster (Drenje), Franjo Terzić (Đakovo), Emanuel Trišler (Đakovo), Mato Valentić (Đakovo), Makso Weiner (Žepče, Bosna). Veći broj gimnazijalaca bio je iz Đakova zbog toga što je u Osijeku postojalo sjemenište odakle su pitomci išli u ovu gimnaziju.

Svjedodžba L. Ružičke II-b razreda Klasične gimnazije u Osijeku, 1900. g.

U III-b razredu klasične gimnazije u Osijeku 1900/01. godine Ružičkin razred je imao samo 29 učenika. Ružičkin razrednik je bio poznati hrvatski povjesničar prof. dr. Ferdo Šišić. Novi profesori su bili: za latinski Petar Valjavec, prof.; za grčki Miloš Raković, prof.; za njemački i povijest prof. dr. Ferdo Šišić; za prirodopis dr. K. Babić, a ostali isti kao prošle godine tj. u II. gimnazijskom razredu.

U IV. gimnazijskom razredu razrednik je bio dr. Josip Bösendorfer. Bio je samo jedan razred, nastao spajanjem iz ranija dva, ali je zato imao 59 učenika. Profesori su bili:

- nauk vjere: dr. Ivo Kraljević;
- latinski i neobvezatni francuski jezik: Vladoje Dukat;

- grčki jezik: Vjekoslav Celestin;
- hrvatski jezik, zemljopis i povijest: Josip Bösendorfer;
- njemački: Ivan Grünwald;
- matematika i fizika: Antun Hladnik;
- stenografija: Miloš Božić;
- risanje: Dimitar Marković.

Budući da je IV. razred bio sastavljen iz ranijeg III. a) i b) razreda, to ćemo navesti učenike (u zagradi dajemo mjesto rođenja samo kod novih učenika, dok ostali imaju mjesto svojeg rođenja kod ranijih razreda) s kojima je pohađao i družio se budući nobelovac Ružička (upisan pod brojem 47): Josip Andrašek (Irig), Žarko Banjanin, Vladimir Belajčić, Ivan Bobalić (Županja), Božo Bošnjaković (Mrzović), Aleksandar Božić, Josip Brisky, Marko Crnjanović (Sotin), Andrija Csaplar, Erik Dietz, Đuro Drakulić, Julije Ducić (Mitrovica), Josip Dürr (Bilje), Stjepan Dvoržak (Valpovo), Krešimir Ester (Osijek), Rikardo Frank, Stjepan Frauenheim (Osijek), Ferdo Galović, Fabijan Delatović, Stjepan Đurić, Stjepan Gutzmirtl (Nova Gradiška), Mijo Hasenauer (Osijek), Adam Homan, Franjo Hrabal (Osijek), Ferdo Ilkić, Mikola Jordanić, Zlatko Kenfelj, Momir Koča (Osijek), Makso Kohn, Matija Kovačević (Valpovo), Ljudevit Koszely (Osijek), Dragutin Lončarić, Svetislav Lužinski (Pakrac), Milan Marinović (Trnava), Stjepan Mesić (Valpovo), Ante Milfajt, Andrija Morić, Stojan Muačević, Josip Müller (Indija), Makso Njemirovsky, Andrija Novak, Stanko Puanović (Orahovica), Viktor Petz (Đakovo), Petar Rupčić, Albert Russwurm, Milan Ruvarac, Lavoslav Leopold Ružička, Rudolf Sabljak, Zoltan Srödenyi (Osijek), Adolf Schäffer, Josip Šestak (Sibinj), Mirko Šnajder (Satnica), Antun Šumanovac, Slavko Šuster, Gustav Tesko (Valpovo), Emanuel Trišler (Đakovo), Dimitrije Vac, Mato Valentić (Đakovo), Makso Vernić pl. Kis-Turanski, Makso Weiner (Žepče, Bosna), Fran Božidar Zelenko, Andrija Živković.

U V. gimnazijskom razredu Ružičkin razrednik je bio Vjekoslav Celestin. Razred je imao 42 učenika, a profesori i učenici su bili uglavnom isti kao i prošle godine.

U VI. razredu Kr. velike gimnazije (klasične) u Osijeku školske godine 1903/04. Ružičkin razrednik je bio poznati jezikoslovac Vladoje Dukat, dok je kod profesora došlo do nekih promjena:

- nauk vjere je rimokatolicima predavao kateheta Dragutin Jakić;
- latinski kao i neobvezatni francuski: Vladoje Dukat;
- grčki: A. Miškatović;
- hrvatski: dr. David Bogdanović;
- njemački: Ernest Pascher;
- povijest: dr. Josip Bösendorfer;
- matematiku: Antun Hladnik;
- prirodopis: Fran Dominković;
- risanje kao neobvezatni predmet: Dimitar Marković.

Razred je imao samo 31 učenika, dakle vidljivo je da se broj gimnazijalaca u višim razredima znatno smanjivao.

U VII. gimnazijskom razredu škol. god. 1904/05. Ružičkin razrednik je bio matematičar Antun Hladnik, razred je imao 30 učenika, dok su ostali profesori bili:

- nauk vjere za rimokatolike: kateheta Dragutin Jakić;
- latinski: Milutin Mencin;
- grčki: Marko Horvat;
- hrvatski: P. Ratković;
- njemački: Ernest Pascher;
- povijest: dr. Josip Bösendorfer;
- matematika i fizika: Antun Hladnik;
- propedeutika: Antun Laska;
- neobvezatni predmeti: talijanski: Ivan Rabar; gimnastika: Ljudevit Sorlini i stenografija: Miloš Božić.

VIII. razred Kralj. velike gimnazije (klasične) u Osijeku imao je školske god. 1905/06. ukupno samo 27 učenika maturanata. Ravnatelj gimnazije je i dalje bio Ivan Rabar, a Ružičkin ravnatelj dr. Josip Bösendorfer. Ostali profesori su bili sljedeći:

- vjeronauk za rimokatolike, gdje je bio i Ružička, predavao je kateheta Dragutin Jakić;
- latinski: Milutin Mencin;
- grčki: Marko Horvat;
- hrvatski: Petar Ratković;
- njemački: Ernest Pascher;
- zemljopis, povijest i propedeutika: dr. Josip Bösendorfer;
- matematika i fizika: Antun Hladnik;
- neobvezatni predmeti: francuski: Vjekoslav Celestin, pjevanje: Ivan Žak, stenografija: Sigismund Čajkovac, talijanski: Ivan Rabar i crtanje: Dimitar Marković.

Posebno ističemo neke profesore koji su duže vrijeme predavali Lavoslavu Leopoldu Ružički:¹⁵

1. Vjekoslav Celestin, rkt, svjetovnjak, predavao latinski i grčki. Rođen u Ivancu 13. lipnja 1862. godine. Završio je Nižu pučku školu u Samoboru 1874., Kralj. veliku gimnaziju u Zagrebu 1882., Sveučilište Franje Josipa I. u Zagrebu 1886., smjer klasičnu filologiju. Pisao je i govorio njemački i francuski, a razumio je engleski. Posebno je poznao arheologiju i numizmatiku, rimsku epigrafiku. Vjenčao se 1891. s Gabrijelom Knobloch i imao šestero djece. Od 1893. postao je kustos muzeja u Osijeku, zaprisegnuti vještak za grafologiju kod Kralj. sudbenog stola u Osijeku, član Konzervatorskog zemaljskog povjerenstva za starinu, zaprisegnuti vještak za arheologiju i numizmatiku. Napisao je više rasprava iz prapovijesti i rimske te novije arheologije, grčke i rimske epigrafike te numizmatike. Prestao je raditi 1926. godine.
2. Antun Hladnik, rkt, svjetovnjak, predavao matematiku i fiziku. Rođen u Logatecu u Kranjskoj 7. prosinca 1840., završio Sveučilište u Ljubljani, a u Beču osposo-

¹⁵ DAOS, Kralj. velika gimnazija u Osijeku, br. fonda 157, Matica i sposobnik učitelja br. 114 i 115.

- bljen za učitelja matematike i fizike za gimnazije. Od 1882. radio kao profesor na gimnaziji u Gospiću, a od 1886. na gimnaziji u Osijeku. Pisao je u Izvješću kralj. gimnazije u Gospiću i Osijeku iz matematike i algebre.
3. Ivan Rabar, rkt, svjetovnjak, predavao talijanski, latinski i povijest. Rođen u Vladčićima kod Kanfanara u Istri 7. travnja 1851. godine. Završio teološki studij u Gorici, a potom filozofski u Grazu i Zagrebu te osposobljen u Pešti 1877. za učitelja zemljopisa i povijesti na gimnazijama. Dobro je znao talijanski i njemački, a uz ostalo bavio se i gombanjem. Prvo je radio na gimnaziji u Osijeku od 1871. te je nakon toga završio sveučilišne nauke i od 1876. opet radio na Kralj. klasičnoj gimnaziji u Osijeku. Godine 1893. mu je povjerena privremena uprava nove Učiteljske škole u Osijeku, a od 1894. je postao ravnatelj Kralj. velike gimnazije u Osijeku. Godine 1907. postao je zastupnik grada Osijeka. Bio je vladin povjerenik u povjerenstvu za ispite zrelosti. Pisao je u više listova, prevodio s talijanskog i francuskog i napisao više knjiga.¹⁶
 4. Dimitar Marković, rkt, svjetovnjak, predavao crtanje. Rođen u Rijeci 22. prosinca 1853., gdje je i završio Realnu gimnaziju 1873. g, zatim je 3 semestra polazio u Beču Umjetničko-obrtničku školu te 1881. završio Kralj. akademiju risarskih umjetnosti u Firenci. Radio na Kralj. vel. realnoj gimnaziji u Osijeku od 1879., a od 1910. na vlastitu molbu premješten na Realnu gimnaziju u Zagreb. Od 1893. je bio zastupnik grada Osijeka. Godine 1896. je odlikovan brončanom kolajnom na Milenijskoj izložbi u Budimpešti zbog izloženih školskih risarija. Osobito se istaknuo kod gradnje gimnazijske zgrade, na čemu mu je Gradsko poglavarstvo 1880. odalo priznanje. Posebno je bio zaslužan za glazbeni život mladeži, pa mu je i Vlada odala javno priznanje 1909. godine.
 5. Josip Mencin rkt, svjetovnjak, predavao latinski i grčki. Rođen u Karlovcu 10. kolovoza 1856., gimnaziju završio u Zagrebu, a filozofske nauke na zagrebačkom sveučilištu te je 1882. osposobljen za učitelja zemljopisa i povijesti na gimnazijama. Od 1883. radio je na osječkoj Kralj. velikoj gimnaziji.
 6. Ernest Pascher, rkt, svjetovnjak, predavao njemački. Rođen u Brodu 1. siječnja 1870. godine. Gimnaziju je završio u Osijeku. Studirao na Sveučilištu u Beču do 1892. te je osposobljen u Beču 1897. za sporedne predmete iz klasične filologije, a iz njemačkog jezika za profesora gimnazije s hrvatskim jezikom. Prvo je radio na zagrebačkoj Kralj. velikoj gimnaziji od 1892., a od 1895. na Velikoj gimnaziji u Vinkovcima, potom od 1899. na Požeškoj gimnaziji. Na osječku Kralj. veliku gimnaziju je došao 1903. godine. Od 1913. je radio na gimnaziji u Senju gdje je bio i ravnatelj, ali je već 1914. prešao na gimnaziju u Sušak, no krajem 1914. je na vlastitu molbu premješten u Osijek na Veliku gimnaziju, a 1920. na Kr. realnu gimnaziju u Osijeku. Napisao je više članaka i stručnih radova iz njemačkog jezika.

¹⁶ Više vidi: *Ivan Rabar, Povjesničar, profesor i javni djelatnik (1851.-1919.)*, Zbornik radova znanstveno-stručnog skupa HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Zagreb-Osijek, 2002.

- Fabijan Delatović (1886. u Gorjanima, majka seljakinja u Gorjanima);
- Stjepan Đurić (1886. u Kukujevcima, otac ratar u Kukujevcima);
- Ante Milfajt (1885. u Novoj Jošavi, Slavonija, stipendist Horninga);
- Andrija Morić (1887. u Đakovu, otac postolar u Đakovu);
- Stojan Muačević (1888. u Osijeku, otac odvjetnik u Osijeku);
- Andrija Novak (1888. u Osijeku, majka udova, a skrbnik odvjetnik Paleček u Vukovaru);
- Vladoje Petz (1887. u Đakovu, majka udova u Đakovu, skrbnik župnik Novosel u Andrijevcima);
- Milan Ruvarac (1887. u Karlovcu, otac kancelista u Osijeku);
- br. 19. Lavoslav Leopold Ružička (13. 9. 1887. u Vukovaru, rkt., majka Ljubica, posebnica u Osijeku, Gundulićeva 13, skrbnik Milan Vaniček, ravnatelj Polj. banke u Zagrebu). Ružička je položio ispit zrelosti na Kralj. velikoj gimnaziji u Osijeku 23. lipnja 1906. i proglašen je zrelim s odlikom. U napomeni kojem se zvanju želi posvetiti navedeno je tehničar.
- Emil Servaci (1887. u Indiji, Slavonija, otac općinski bilježnik u Jankovcima);
- Antun Šumanovac (1884. u Bošnjacima, majka seljakinja u Bošnjacima);
- Dimitrije Vac (1884. u Mitrovici, Slavonija, otac obrtnik u Babinoj Gredi);
- Makso Vernić pl. Kis Turanski (1888. u Petrovaradinu, Slavonija, otac satnik u Osijeku);
- Makso Weisner (1889. u Žepču, Bosna, otac knjigovođa u Dol. Predrijevu kod Orahovice);
- Fran Zelenko (1886. u Suhopolju, otac kolar u Suhopolju);
- Andrija Živković (1886. u Sikirevcima, otac obrtnik u Sikirevcima).

Budući da su gornji gimnazijalci maturirali 1906. godine, jedan broj je pošao na studije u razna mjesta, dok su se drugi zaposlili. Treba napomenuti da je bio nešto veći broj gimnazijalaca iz Đakova odnosno njegove okolice, a to su uglavnom bili biskupski sjemeništarci koji su se nalazili u osječkom biskupskom konviktu. Iz osnovnih gornjih podataka o profesorima i gimnazijalcima povučenih iz Matice i sposobnika za učitelje i Glavnih imenika gimnazije mogu se vidjeti Ružičkini profesori, predmeti, zatim suučenicima, godine i mjesta rođenja, kao i zanimanje roditelja i gdje su se trenutno nalazili, a iz priloženih gimnazijskih kopija svjedodžbi Ružičkine ocjene. Mnogi od tadašnjih maturanata kasnije su postali značajne i poznate osobe u javnom, kulturno-prosvjetnom i gospodarskom životu ne samo Osijeka, Slavonije i Hrvatske, već su dali neprocjenjive doprinose za cijelo čovječanstvo. Dakako da među njima u prvom redu mislimo na nobelovca Lavoslava Leopolda Ružičku.

IZVORI

1. HR DAOS 500 Zbirka matičnih knjiga, Matična knjiga krštenih Vukovar 1878.-1890.
2. HR DAOS, Gradski zapisnici 1892.- 1914.
3. HR DAOS 189 Gornjogradska pučka škola u Osijeku, knj. 40
4. HR DAOS 157 Kr. velika gimnazija, knj. 54-61., Matica i sposobnik učitelja br. 114 i 115.

LITERATURA

1. Ivan Rabar, *povjesničar, profesor i javni djelatnik (1851-1919)*, Zbornik radova znanstveno stručnog skupa, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Osijek, 2002.
 2. *Narodnosni i vjerski sastav stanovništva Hrvatske 1880.-1991. po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1998.
 3. Seiwert, Rativoj: Naši dobitnici Nobelove nagrade za kemiju Lavoslav Ružička i Vladimir Prelog, *Hrvatski znanstveni zbornik*, Zagreb 1993, tečaj 2, broj 1.
 4. Szabo, Agneza: Socijalni sastav stanovništva, *Od turskog do suvremenog Osijeka*, HAZU, Zavod za znanstveni i umjetnički rad u Osijeku, Osijek, 1996.
 5. Sršan, Stjepan: *Povijest Osijeka*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1996.
 6. Sršan, Stjepan: *Tvrtke u istočnoj Hrvatskoj od sredine 19. do sredine 20. stoljeća*, Državni arhiv u Osijeku, Osijek, 1998.
- Stjepan Sršan, Osijek

(Summary)

NOBEL PRIZE-WINNER LAVOSLAV RUŽIČKA IN THE COMMUNITY OF OSIJEK CLASSICS-PROGRAM SECONDARY SCHOOLS IN 1894 – 1906

The article gives political, economic, educational and cultural circumstances during the stay of Lavoslav Ružička at the end of 19th and beginning of 20th century. That was during the stabile Austro-Hungarian politics, the time of economic, as well as, educational and cultural rise, especially marked in Osijek by building factories, institutions and schools in Art Nouveau.

Lavoslav Ružička completed 4 years of elementary school and 8 years of classics-program secondary school (gymnasium) in Osijek. The article gives information on Ružička's classmates, from both elementary school and gymnasium. With many of them he kept good relationships his entire life, and many of them became famous and meritorious people. Besides students, there are information on teachers that influenced the formation of a young student. As supplement there are a few of his school reports. This insight into Ružička's gymnasium environment shows where he lived, in what conditions, who he made friends with and who formed him that he developed later in an internationally meritorious scientist, above all in chemistry, for which he received the Nobel Prize in 1939.

Key words: Ružička, Lavoslav, education, Osijek